

MATEUSZ OLEJNIK (Tarnów)
orcid.org/0000-0001-7889-2115

ROK W „SOKOLE”. DZIAŁALNOŚĆ TOWARZYSTW GIMNASTYCZNYCH „SOKÓŁ” W CYKLU ROCZNYM

Asbract

A YEAR AT „THE FALCON”.
THE ANNUAL ACTIVITY OF THE “SOKÓŁ” (“FALCON”) POLISH GYMNASTIC SOCIETY

In 1867 in Lviv the Polish Gymnastic Society was established, adopting two years later the name “Sokół” (The Falcon). Since 1884, the “Falcon” societies started to be set up outside Lviv, then outside the Austrian partition and in Polish communities in Europe and both Americas. Between the wars there were over 800 of them in the Republic of Poland. Their activity in Poland was only stopped by the outbreak of the Second World War. Despite their name, those societies ran a very diverse activity. Thanks to their broad offer including gymnastics, sports, civil defense training, drama groups, choirs, orchestras, cinemas and libraries, patriotic, social and light entertainment events, as well as extensive infrastructure facilities like The Falcon buildings, playgrounds, shooting ranges, pools etc., the Falcon “nests” used to become local centers of social and cultural life. This article outlines the annual cycle of the Falcon activity, including the seasons of the year, particularly in the first half of the 20th c.

Keywords: The Falcon, Falcon “nests”, Falcon movement, physical culture societies, gymnastic society, Association of Gymnastic Societies, Falcon activity

Słowa kluczowe: „Sokół”, gniazda sokole, ruch sokoli, stowarzyszenia kultury fizycznej, towarzystwo gimnastyczne, Związek Towarzystw Gimnastycznych, działalność „Sokoła”

Towarzystwo Gimnastyczne na ziemiach polskich powstało 7 lutego 1867 r. we Lwowie i było pierwszym polskim stowarzyszeniem tego typu. Wzorowane na Praskim Zrzeszeniu Gimnastycznym „Sokół” po dwóch latach przyjęło także to miano („Sokół”). W jego ramach oprócz gimnastyki uprawiano tzw. ćwiczenia stosowane, takie jak: strzelectwo, szermierka, jeździectwo i in., a także wprowadzano dyscypliny sportowe i rozmaite formy turystyki. W początkowym okresie Towarzystwo prowadziło nawet straż ogniową. Z biegiem czasu rozwinęło działalność wydawniczą¹,

¹ Więcej na ten temat w: B. Tuszyński, *Prasa Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w trzech zaborach*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1985, t. 24, nr 4, s. 27–48.

kulturalno-oświatową, a także objęto opieką ruch skautowy i wprowadzono przysposobienie wojskowe. Do towarzystw sokolich należeli przedstawiciele obojga płci reprezentujący wszystkie grupy społeczne i wiekowe. Dominowali mieszczenie, szczególnie mężczyźni w średnim i starszym wieku, choć zdarzały się okresy szerokiego napływu młodzieży². „Sokół” adresował swoje działania także do kobiet³, których udział w ruchu systematycznie rósł. Od 1903 r. zaczęły powstawać osobne oddziały i gniazda kobiece⁴, a w okresie międzywojennym drużyny miały swoją reprezentację na poziomie Związku. W gniazdach mieszanych dbano o to, aby sokolice były reprezentowane w zarządach Towarzystw, lecz nie zdarzało się, aby pełniły funkcje prezesów.

Dzięki bogatej ofercie, w tym kulturalno-rozrywkowej w postaci prowadzenia chóarów, orkiestr, grup teatralnych, kin, bibliotek i czytelni oraz organizowaniu pokazów gimnastycznych, zawodów sportowych i zlotów⁵, gniazda „Sokoła” dysponujące często własnymi budynkami (sokolniami) i zapleczem sportowym (boiska, korty, strzelnice itp.) stawały się lokalnymi centrami życia społecznego. Przed I wojną światową Towarzystwa Gimnastyczne „Sokół” przystąpiły do przygotowań wojskowych. W zaborach pruskim i rosyjskim były one prowadzone w sposób tajny, ale w Galicji organizowano je legalnie w ramach Stałych Drużyn Sokolich. Sokoli stanowili poważną część II Brygady Legionów Polskich, a także położyli duże zasługi dla organizacji innych polskich formacji wojskowych oraz powstań narodowych przełomu drugiej i trzeciej dekady XX w. W latach 1919–1921 doszło do zjednoczenia związków sokolich z trzech zaborów w jeden – Związek Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce. W stosunku do okresu przedwojennego zdecydowanie silniejszy akcent postawiono na rozwijanie dyscyplin sportowych, skupiając się jednak nie na osiągnięciu dobrych wyników w wąskich specjalizacjach, ale na upowszechnianiu sportu w społeczeństwie. Pod względem ideowym głoszono misję przygotowania możliwie dużej części społeczeństwa do służby Polsce, w tym obrony jej granic⁶. W niniejszym artykule przeanalizowano rytm aktywności Towarzystw w ujęciu rocznym, uwzględniając

² Czasem dużej popularności „Sokoła” wśród młodych był okres poprzedzający I wojnę światową charakteryzujący się rozwojem drużyn skautowych, w ramach towarzystw sokolich, a także przygotowaniem wojskowymi w Stałych Drużynach Sokolich.

³ Decyzję o dopuszczeniu kobiet do członkostwa w organizacji podjął wydział (zarząd) TG „Sokół” we Lwowie w 1885 r. W roku następnym zorganizowano specjalne zajęcia dla pań. Zob. M. Wolańczyk, *Macierz Sokola w 60-letnim rozwoju (1867–1927)*, Lwów 1927, s. 69–70.

⁴ Z. Pawluczuk, *Kobiety w ruchu sokolskim*, w: *Z dziejów Towarzystw Gimnastycznych „Sokół”*, red. Z. Pawluczuk, Gdańsk 1996, s. 91.

⁵ Zloty były zjazdami członków organizacji i mogły obejmować od kilku Towarzystw aż do struktur sokolich o zasięgu międzynarodowym.

⁶ „Idzie o to, aby ogół, naród cały, był przygotowany do walki życiowej nie tylko wykształceniem umysłowym, ale i należycie rozwinięciem i uodpornieniem ciałem. [...] dać narodowi i państwu najwyższą sumę obywateli zdolnych do obrony dóbr narodowych. [...] Nie idzie w tak określonym zamiarze o wytworzenie jakiejś szkoły czy cywilnych kadrów żołnierskich, lecz o to, by państwo miało jak najwięcej materiału ludzkiego, przygotowanego doskonale tak cieleśnie, jak umysłowo i moralnie do obrony. Wówczas odpowiednie organy państwowe stworzą z niego szybko –zatem i tanio znakomitych żołnierzy. A naród zawsze zyska w ten sposób dużą liczbę doskonałych jednostek”. Zob. *Cele i zadania Sokolstwa polskiego*, „Przegląd Sokoli” 1921, nr 10–11, s. 3–4.

okres od powstania polskiego ruchu sokolego aż do końca okresu międzywojennego. Należy jednak podkreślić, że jest to opracowanie będące uogólnieniem i ze względu na różną wielkość, kondycję i aktywność Towarzystw najpewniej istniały wyjątki od przedstawionego w tekście schematu rocznej działalności.

Spadek temperatury, deszcze i pierwsze opady śniegu zwiastowały nadejście zimy. Dla TG „Sokół” oznaczało to czas rozliczeń – zamknięcia starego i otwarcia nowego roku działalności. Skarbnicy, sekretarze, naczelnicy przygotowywali sprawozdania roczne oraz zgłaszali zapotrzebowania na formularze i książeczki zastępowe⁷ potrzebne w roku następnym⁸. Planowano działania na nowy rok⁹. Zazwyczaj rozpoczynano od walnych zgromadzeń w gniazdach¹⁰, a następnie przygotowywano zgromadzenia wyższych jednostek organizacyjnych, zwłaszcza okręgów¹¹, a w okresie międzywojennym także dzielnic. Czasem proces ten trwał do marca, a w przypadku dzielnic nawet dłużej. Na koniec organizowano zebrania Rady Związku¹². W układanym na początku roku programie pracy okręgu wyznaczano ewentualne kursy i zloty. Zwracano się do gniazd o zgłaszanie kandydatów na kursy oraz poszukiwano prelegentów¹³.

Wzmoczeniu administracyjnemu towarzyszyła intensyfikacja życia towarzyskiego. Organizowano mikołajki, „gwiazdki”, jasełka¹⁴, zabawy sylwestrowe¹⁵ i spotkania opłatkowe¹⁶. Te formy aktywności były często łączone ze sobą oraz

⁷ Książeczki zastępowe były rodzajem dziennika zajęć prowadzonego przez naczelników w grupach ćwiczebnych.

⁸ C. Kłóś, *Kalendarz Sokoli 1912*, Oberhausen 1911, s. 33; T. Powidzki, *Kalendarz Sokoli 1913*, Oberhausen 1912, s. 53; C. Kłóś, *Sokół polski 1926*, Warszawa 1925, s. 29.

⁹ C. Kłóś, *Kalendarz Sokoli 1912...*, s. 13; T. Powidzki, *op. cit.*, s. 9.

¹⁰ Od tej reguły bywały jednak wyjątki. Jako przykład można wskazać walne zgromadzenie „Sokoła” w Jaśle z 3 III 1927 r. (zob. *Życia Sokola w Jaśle Dzielnicy Krakowskiej*, „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” (dalej PGS) 1927, nr 9, s. 108–109) czy gniazda krakowskiego z 15 IV 1935 r. (zob. E. Kubalski, *Z przeżyć i wspomnień sokolich*, Kraków 1997, s. 109).

¹¹ T. Powidzki, C. Kłóś, *Kalendarz Sokoli 1914*, Poznań 1913, s. 8.

¹² W 1935 r. zebrała się w połowie czerwca (zob. *Uchwały Rady Związku*, PGS 1935, nr 8–9, s. 121–122), a w 1938 r. na początku kwietnia (zob. *Uchwały Rady Związku z 2.IV i 3.IV.1938 r.*, PGS 1938, nr 4, s. 137).

¹³ D. Styśto, *T.G. „Sokół” w Żywcu w latach 1918–1939*, „Akademia Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie. Zeszyty Naukowe” 2004, nr 89, s. 143–144.

¹⁴ W „Sokole” kalwaryjskim teatr sokoli wystawiał m.in. *Betlejem polskie* Lucjana Rydla. Zob. A. Nowakowski, *Tradycje ruchu sokolskiego w Kalwarii Zebrzydowskiej w latach 1898–1964 na tle dziejów miasta. W 115. rocznicę założenia gniazda „Sokoła” (1898–2013)*, Rzeszów 2013, s. 90–91. W Brzesku co roku wystawiano jasełka reżyserowane przez ks. Pawła Wieczorka. Zob. M. Stolarczyk, L. Lechowicz, *125 lat Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Brzesku 1892–2017*, Brzesko 2017, s. 169–170.

¹⁵ Znany jest przykład takiej zabawy w gnieździe brzeskim w 1935 r. Zob. M. Stolarczyk, L. Lechowicz, *op. cit.*, s. 167.

¹⁶ W drugiej dekadzie stycznia opłatek zorganizowali druhowie w Suchej (zob. ANK, UWKr, Sprawozdania tygodniowe starostów 1928–1929, sygn. 696, Sprawozdanie informacyjne za czas od 10 do 16 stycznia 1929 r., bp.), a na przełomie stycznia i lutego 1929 r. sokoli z Ciężkowic (zob. ANK, UWKr, Sprawozdania tygodniowe starostów 1928–1929, sygn. 696, Sprawozdanie informacyjne za czas od 31 stycznia do 6 lutego 1929 r., bp.). W styczniu 1936 r. zorganizowano opłatek w gnieździe krakowskim. Zob. E. Kubalski, *op. cit.*, s. 108–109.

urozmaicane pokazami gimnastycznymi¹⁷. W karnawale zabawy taneczne i koncerty miały służyć zarówno integracji członków Towarzystw, jak i umacnianiu popularności „Sokoła” wśród lokalnej społeczności. Poza tym aktywizowano w ten sposób członków, którzy nie garnęli się do ćwiczeń fizycznych lub poważniejszych prac organizacyjnych. W niektórych gniazdach pilnowano, aby zabawy wpisywały się w ideowe oblicze „Sokoła”¹⁸. W ramach działalności patriotycznej akcentowano rocznice powstania styczniowego.

Pod względem aktywności na świeżym powietrzu okres zimy oferował unikalne warunki do uprawiania wielu dyscyplin sportowych. Już w wydanym w 1910 r. w Oberhausen *Kalendarzu Sokolim* Czesław Kłoś zalecał uprawianie narciarstwa, łyżwiarstwa, saneczkowanie oraz piesze wycieczki. Co ciekawe, zachęcał także do gry w piłkę na boisku oraz ćwiczeń płuc poprzez oddychanie świeżym powietrzem przy otwartym oknie¹⁹. Zalecenia te powtarzano również w kolejnych latach²⁰. W 1926 r. do poprzednich wskazówek dołączono ćwiczenia strzeleckie na strzelnicach wewnętrznych, zwanych izbowymi²¹. Zachęcano także do podejmowania wycieczek²².

W okresie międzywojennym w niektórych okręgach wykorzystywano przerwę świąteczną na organizację kursów gimnastycznych²³. Często już po świętach

---

¹⁷ Jako przykłady tego typu imprez mogą służyć: zabawa karnawałowa w połączeniu z przedstawieniem i popisem gimnastycznym w Bogucicach 5 II 1928 r. (zob. *Zabawa w Bogucicach*, PGS 1928, nr 8, s. 100), spotkanie oplatkowe połączone z zabawą taneczną w Suchej 12 I 1929 r. (zob. ANK, UWKr, Sprawozdania tygodniowe starostów 1928–1929, sygn. 696, *Sprawozdanie informacyjne za czas od 10 do 16 stycznia 1929 r.*, bp.), zabawa sylwestrowa połączona z pokazem gimnastycznym w Brzesku w 1929 r. (zob. ANK, UWKr, Sprawozdania sytuacyjne – tygodniowe i miesięczne starosty brzeskiego 1928–1929, sygn. 692, *Sprawozdanie sytuacyjne za okres 27–31 XII 1929*, k. 95), spotkanie oplatkowe z pokazem gimnastycznym sokołat i wręczeniem upominków dla najmłodszych w gnieździe „Sosnowiec II” (Sielec) 6 I 1938 r. (zob. *Dzielnica Krakowska. Sosnowiec. Oplatek Sokoli w Gnieździe „Sosnowiec II” (Sielec)*, PGS 1938, nr 1, s. 47).

¹⁸ Na przykład konserwatywne władze okręgowe w Zagłębiu Dąbrowskim wzywały do wyrugowania z sokołich zabaw zachodnich tańców towarzyskich, które według autorów apelu przypominały „pokraczne jakieś podrygi ludzi obłąkanych”. Tym „nieobyczajnym” tańcom zamierzano przeciwstawiać tańce narodowe pokroju kujawiaka, krakowiaka czy mazura. Zob. *Do przyjęcia w całem Sokolstwie*, PGS 1924, nr 6, s. 46–47.

¹⁹ C. Kłoś, *Kalendarz Sokoli 1911*, Oberhausen 1910, s. 8, 12; idem, *Kalendarz Sokoli 1912...*, s. 11, 13.

²⁰ T. Powidzki, C. Kłoś, *op. cit.*, s. 12.

²¹ C. Kłoś, *Sokół polski...*, s. 7. Przykładem poważnego podejścia do tego typu ćwiczeń mogą być zawody strzeleckie z broni małokalibrowej w „Sokole” krakowskim 23–24 II 1929 r. (*Zawody strzeleckie „Sokoła” krakowskiego*, PGS 1929, nr 7, s. 78–79) oraz powszechne zawody w strzelaniu z broni małokalibrowej zorganizowane przez „Sokoła VI” w Krakowie 20–28 II 1932 r. Wystartowało w nich 56 zawodników, w tym 21 sokołów. Zob. *Dzielnica Krakowska. Kraków. Zawody strzeleckie*, PGS 1932, nr 6, s. 113.

²² C. Kłoś, *Sokół polski...*, s. 9.

²³ Przykładem jest tu okręg zagłębiowski, który organizował takie kursy m.in. na przełomie 1921 i 1922 r. oraz 1922 i 1923 r., szkoląc za każdym razem około pół setki druhów i druhien. Zob. *Z życia dzielnic. Dzielnica Krakowska*, „Przegląd Sokoli” 1922, nr 12, s. 184.

Bożego Narodzenia inaugurowano kursy narciarskie²⁴. W drugiej połowie stycznia i w lutym organizowano zawody²⁵. Brano udział również w imprezach zewnętrznych, w tym w rajdach²⁶. Korzystano ze ślizgawek, które urządzano na stawach, rzekach, a nawet zalanych boiskach²⁷. Czasem organizowano zabawy na lodzie z udziałem orkiestry, z iluminacjami i bufetem²⁸. W miarę rozwoju łyżwiarstwa w „Sokole” zaczęło ono wykraczać poza formy rekreacyjne i rozrywkowe. W okresie międzywojennym urządzano już zawody łyżwiarские wysokiego szczebla²⁹, a także mecze hokejowe oraz specyficzne imprezy, np. „święto zimy”³⁰.

²⁴ Na przykład w dniach 26 XII 1927 – 3 I 1928 r. odbył się związkowy kurs narciarski zorganizowany wspólnie z przewodnictwem dzielnicy krakowskiej. Zob. A. Wiecheć, *Oddział Narciarski Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w latach 1928–1939 w Nowym Sączu*, w: *100-lecie V Ogólnopolskiego Zlotu Sokolów w Krakowie – Zlotu Grunwaldzkiego – 100-lecie odstonięcia pomnika Grunwaldzkiego w Krakowie 1910–2010*, red. A. Łopata, Kraków 2010, s. 155; w okresie od 29 XII 1933 do 1 I 1934 r. w Szczyrku odbył się dzielnicowy kurs narciarski dzielnicy krakowskiej. Zob. idem, *Narciarstwo sokole na Żywiecczyźnie i w Beskidzie Śląskim do 1939 r. – zarys problemu*, „Przeszłość polskiej kultury fizycznej. Zeszyty Naukowe AWF im. Bronisława Czecha w Krakowie” 2004, nr 89, s. 324.

²⁵ Przykładowo w dniach 1–3 II 1935 r. w Zakopanem odbyły się związkowe zawody narciarskie i hokejowe. Zob. H. Sobotowska, *Związkowe zawody narciarskie i hokejowe w Zakopanem*, PGS 1935, nr 2–3, s. 26–28; od 20 do 21 II 1932 r. w Jordanowie zorganizowano związkowe zawody narciarskie. Zob. ANKoNS, Tow. Gimn. „Sokół” w St. Sączu, sygn. 188/30, Protokół Rady Dzielnicowej odbytej w dn. 4. Grudnia 1932 r., k. 20; P. Matejko, *Polskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”*. *Gniazda: Jordanów, Sucha, Maków. Zarys historii i działalności*, Sucha Beskidzka 2001, s. 92–93; 13 II 1938 r. „Sokół” w Żywcu przygotował na terenie Szczyrku zawody narciarskie VI okręgu. Zob. A. Wiecheć, *Narciarstwo sokole...*, s. 322–333; 2 II 1939 r. odbyły się mistrzostwa okręgu krakowskiego i bieg propagandowy w Jordanowie. Zob. P. Matejko, *op. cit.*, s. 95; 28 II 1937 r. zorganizowano siłami gniazd z dzielnic krakowskiej i śląskiej „Bieg o sprawność PZN” w Zwardoniu; 23 II 1936 r. w Bielsku odbyły się zawody narciarskie okręgu cieszyńskiego dzielnicy śląskiej. Zob. A. Wiecheć, *Narciarstwo sokole...*, s. 324–325; 21 II 1937 r. sokoli z Kalwarii Zebrzydowskiej i Myślenic przeprowadzili narciarskie zawody propagandowe. Zob. A. Nowakowski, *Tradycje ruchu sokolskiego...*, s. 83; 24 I 1937 r. gniazdo limanowskie wraz z V okręgiem PZN urządziło narciarskie zawody propagandowe. Tydzień później ONS Nowy Sącz przeprowadził zawody w narciarstwie klasycznym. Zob. A. Nowakowski, *Zarys dziejów gniazda „Sokoła” w Limanowej*, w: *Krajowy Zlot Sokolstwa Polskiego. 110 lat Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Zakopanem*, red. A. Łopata, Kraków 2004, s. 96.

²⁶ W okresie międzywojennym regularnie brano udział w narciarskim Marszu Huculskim Szlakiem II Brygady Legionów Polskich. Jednym z przodujących w tym względzie był Oddział Narciarski „Sokoła” w Nowym Sączu. Zob. A. Wiecheć, *Oddział Narciarski Towarzystwa...*, s. 158. Jeden z narciarzy tego oddziału, Fryderyk Schmidt, spisał relację z udziału patrolu sokolego w tym marszu, rozpoczętym 17 II 1938 r. Zob. F. Schmidt, *Huculskim Szlakiem*, PGS 1938, nr 4, s. 163–164.

²⁷ Takie lodowiska przygotowywały m.in. TG „Sokół” w Nowym Sączu (zob. M. Raińska, *Sokolnia sądecka. 105 lat w służbie miasta, regionu, ojczyzny*, Nowy Sącz 1998, s. 22), Starym Sączu (M. Olejnik, *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Tarnowie i gniazda okręgu tarnowskiego do 1919 roku*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2020, nr 1, s. 122) i Kętach (A. Nowakowski, *Zarys dziejów Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Kętach w latach 1901–1947*, Wadowice 2003, s. 43).

²⁸ A. Nowakowski, *Zarys dziejów Towarzystwa...*, s. 43.

²⁹ Jako przykład można wymienić zawody w jeździe figurowej i szybkiej dzielnicy krakowskiej rozegrane w styczniu 1926 r. w Krakowie. Zob. *Zawody Dzielnicowe w jeździe figurowej i szybkiej*, „Wiadomości Sokole Okręgu III Dzielnicy Krakowskiej” (dalej WS) 1926, nr 1, s. 7.

³⁰ Podczas takiego święta w okręgu IV Dzielnicy Śląskiej „Sokoła” w 1937 r. uprawiano skijörking, czyli jazdę na nartach za koniem lub motocyklem, a także przeprowadzono pokaz jazdy figurowej na lodzie. Zob. *Kalendarz Sokoli na rok 1937. Krótki informator i notatnik dla Sokolstwa Dzielnicy Śląskiej*, Katowice 1936, s. 3.

W chłodnych okresach roku, ze względu na spadek temperatury, opady i szybciej zapadający zmrok rosła frekwencja podczas ćwiczeń w sokołniach³¹. Sale gimnastyczne wykorzystywano także do organizacji pokazów i zawodów. Już w XIX w. „Sokół-Macierz” we Lwowie organizował w zimie pokazy dla publiczności³². Tendencja ta utrzymała się do końca lat trzydziestych XX w., a do wymienionych już form działalności dołączono zawody gimnastyczne i lekkoatletyczne szczebla okręgowego, dzielnicowego, a nawet międzydzielnicowego³³.

Wczesną wiosną życie towarzyskie w sokołniach zamierało, co było związane z okresem wielkiego postu. Odradzało się ono w czasie Świąt Wielkanocnych, a kluczowym momentem było spotkanie zwane „święconym”, podczas którego dzielono się jajkiem i składano sobie życzenia³⁴. Wraz z wydłużaniem się dni i wzrostem temperatury coraz częściej urządzano zabawy ogrodowe, festyny w parkach i pokazy gimnastyczno-sportowe na wolnym powietrzu. Ciekawym przejawem eklektyzmu w działalności sokołej były urządzone w gnieździe wadowickim majówki. Łączyły one aktywność sportową, kulturalną i rozrywkową. W ich ramach organizowano sztafetę z sobótkowym ogniem, który niesiono z Zawadki pod Łysą Górą do sokołni w centrum Wadowic, gdzie następnie urządzano zawody sportowe i zabawę taneczną³⁵.

Z początkiem wiosny przygotowywano obiekty sportowe do sezonu. Porządkowano i reperowano strzelnice, bieżnie, skocznie, a także „zatrawiano” boiska. Dokonywano przeglądu, napraw i uzupełniania przyrządów gimnastycznych³⁶. Rozpoczynano przenoszenie aktywności na otwartą przestrzeń. Ogłaszano też program ćwiczeń zlotowych na lato i zapoznawano z nim naczelników, aby uzyskać odpowiednią jakość ich wykonania podczas publicznych pokazów³⁷. Wprowadzano więcej konkurencji lekkoatletycznych, zwłaszcza biegów i skoków³⁸. Intensywność użytkowania obiektów zewnętrznych była uzależniona od pogody. W przypadku zwykłych zajęć nie stanowiło to poważnego problemu, ale mogło komplikować organizację zawodów. Z tego powodu w 1924 r. zarząd Związku wydał zalecenie, aby w marcu lub kwietniu urządzać zawody w konkurencjach możliwych do przeprowadzenia na sali gimnastycznej,

³¹ J. Snopko, *Polskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Galicji 1867–1914*, Białystok 1997, s. 77.

³² Na przykład 11 II 1890 r. „Sokół” zorganizował popis stu swoich wychowanków. Zob. M. Łukaszek, *Działalność pierwszego na ziemiach polskich gniazda Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” we Lwowie w latach 1867–1914*, w: *100-lecie V Ogólnopolskiego Zlotu Sokołów w Krakowie...*, s. 47.

³³ W lutym 1937 r. dzielnicowa śląska urządziła m.in. dzielnicowe, halowe zawody lekkoatletyczne dla druhen i drułów, międzydzielnicowe zawody z Wielkopolską i dzielnicą krakowską. Zob. *Kalendarz Sokoli na rok 1937...*, s. 5.

³⁴ Spotkanie takie odbyło się m.in. w „Sokole II” w Tarnowie 13 IV 1929 r. Zob. ANK, UWKr, Sprawozdania sytuacyjne miesięczne starosty tarnowskiego 1923, 1933, 1928–1929, sygn. 29/206/0/2.4/624, Tygodniowe sprawozdanie informacyjne za czas od 11 do 17 kwietnia 1929, k. 86.

³⁵ A. Nowakowski, *Wadowicki „Sokół” wczoraj i dziś. Na studziesięciolecie wadowickiej sokołni (1889–1999)*, Częstochowa 1998, s. 21.

³⁶ C. Kłoś, *Sokół polski...*, s. 11, 13.

³⁷ Idem, *Kalendarz Sokoli 1912...*, s. 15; T. Powidzki, C. Kłoś, *op. cit.*, s. 16.

³⁸ C. Kłoś, *Kalendarz Sokoli 1911...*, s. 18, 22.

a w sierpniu lub wrześniu w dyscyplinach wymagających boiska³⁹. W niektórych strukturach wczesną wiosną przeprowadzano zawody lekkoatletyczne⁴⁰. Organizowano także kursy specjalistyczne na poziomie dzielnic⁴¹ i okręgów⁴².

W dziedzinie przygotowania do obrony kraju, w okresie międzywojennym, już w marcu zachęcano do marszów nocnych, będących zarazem ćwiczeniem oraz testem wytrzymałości oraz umiejętności organizacyjnych. Zwracano uwagę na utrzymanie orientacji w terenie w warunkach słabej widoczności. W kwietniu planowano strzelanie ostrą amunicją oraz ćwiczenia polowe⁴³.

Maj był miesiącem intensywnych przygotowań zlotowych, m.in. wybierano składy sędziowskie oceniające zawodników w poszczególnych konkurencjach. Zachęcano, by wszystkie grupy sokolów w miarę możliwości ćwiczyły na zewnątrz⁴⁴. Organizowano mecze⁴⁵ i zawody w grach zespołowych, takich jak: koszykówka, siatkówka, hazena czy piłka nożna⁴⁶. Struktury organizacyjne, które wcześniej nie przeprowadziły zawodów lekkoatletycznych i gimnastycznych, nadrabiały tę zaległość⁴⁷. Czasem, jak to było w okręgu gdańskim, cykl pokazów i zawodów sportowych ujmowano w „Tydzień Sokola”⁴⁸.

Pod względem działalności patriotycznej hucznie czczono święto Konstytucji 3 maja. Obchody organizowano w większości gniazd. Bywało, że poza tradycyjnymi elementami, takimi jak msza święta, przemarsz przez miasto czy akademie w sokolnii, występowały w nich takie elementy, jak: pokazy gimnastyczne, zawody sportowe, strzeleckie i marsze⁴⁹. Często przygotowywano je wspólnie z innymi organizacjami, najczęściej z Towarzystwem Szkoły Ludowej⁵⁰.

³⁹ *Dział Urzędowy. Wniosek w sprawie zawodów*, „Przegląd Sokoli” 1924, nr 2, s. 20.

⁴⁰ *Kalendarz Sokoli na rok 1937...*, s. 7–9.

⁴¹ Można tu wspomnieć o dzielnicowym kursie ćwiczeń lekkoatletycznych i sportowych w Krakowie, który odbył się w dniach 4–9 IV 1923 r. (*Kurs ćwiczeń lekkoatletycznych i sportowych*, PGS 1923, nr 4–5, s. 13) i gimnastycznym – 4–8 IV 1939 r. (*Dzielnica Krakowska*, PGS 1939, nr 6, s. 204).

⁴² Z kursów okręgowych można wymienić kurs okręgu krakowskiego w Wadowicach (22–23 III 1939 r.). W czasie kursu szkolono z gimnastyki i lekkoatletyki – zwłaszcza biegów, a także gier zespołowych. Zob. A. Nowakowski, „Sokol” w Wadowicach w latach 1918–1949 (*zarys dziejów*), Wadowice 2009, s. 42.

⁴³ C. Kłoś, *Sokol polski 1926...*, s. 11–13.

⁴⁴ Idem, *Kalendarz Sokoli 1911...*, s. 26; idem, *Kalendarz Sokoli 1912...*, s. 19.

⁴⁵ Jak wspominał członek niepołomickiego „Sokoła” Antoni Siwek: „Wielkie powodzenie miała siatkówka. Sezon rozpoczynał się w maju, rozgrywaliśmy mecze między sobą, a kilkakrotnie również z drużyną 2. Dywizjonu Pociągów Pancernych”. Zob. A. Siwek, *Wspomnienia z życia „Sokoła” w Niepołomicach w latach międzywojennych (do września 1939 r.)*, w: *Z kart historii polskiego „Sokoła”. Materiały posesyjne z I Zlotu Odrodzonego Sokolstwa Polskiego (Kraków, 28 VIII – 3 IX 1994 r.)*, red. A. Łopata, Kraków 1995, s. 65.

⁴⁶ *Kalendarz Sokoli na rok 1937...*, s. 11.

⁴⁷ Dla przykładu w 1938 r. dzielnica krakowska zorganizowała swe zawody w gimnastyce 26 maja. Zob. *Okólnik Dzielnic Krakowskiej*, PGS 1938, nr 8, s. 310.

⁴⁸ Z. Pawluczuk, *Zarys dziejów Towarzystw Gimnastycznych „Sokol” w Gdańsku, na Kaszubach i Kociewiu w latach 1894–1939*, Gdańsk 1995, s. 60.

⁴⁹ *Uroczystości 3-go Maja w Chrzanowie*, PGS 1928, s. 150–151.

⁵⁰ M. Mantyka, *100 lat Towarzystwa Gimnastycznego „Sokol” w Zakopanem*, Zakopane 1995, s. 67.

Maj był chętnie wykorzystywany do urządzania wycieczek. Pierwszą z nich zorganizowano 30 V 1867 r. do Lubienia Wielkiego pod Lwowem⁵¹. W okresie międzywojennym zachęcano, aby wycieczki łączyć z elementami wojskowymi – wyznaczoną na mapach trasą marszrutę, ubezpieczeniem marszu i ćwiczeniami polowymi. W ramach przygotowań obronnych należało przeprowadzić drugą sesję ostrego strzelania⁵². Wycieczki zarówno czysto turystyczne, jak i zawierające elementy wojskowe kontynuowano w miesiącach letnich⁵³.

Lato, m.in. ze względów pogodowych, było czasem najchętniej wybieranym na zloty struktur sokolich różnych szczebli⁵⁴. Najczęściej organizowano je w czerwcu⁵⁵ i na początku lipca, gdy dni były najdłuższe⁵⁶. Zaczynano od zlotów okręgowych, które dawały okazję do przeprowadzenia prób i kwalifikacji przed zlotami związkowymi, a w okresie międzywojennym również dzielnicowymi⁵⁷. Zloty łączyło z zawodami i turniejami sportowymi zawierającymi w sobie

⁵¹ Z. Pawluczuk, *Polskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” – prekursor turystyki masowej i usportowionej*, w: *Wkład Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w rozwój kultury fizycznej na ziemiach polskich. W 120-lecie powstania Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Rzeszowie (1886–2007)*, red. S. Zaborniak, M. Obodyński, Rzeszów 2008, s. 158; S. Szuro, *TG „Sokół” w Małopolsce. Zarys Dziejów*, Kraków 1999, s. 21.

⁵² C. Kłós, *Sokół polski 1926...*, s. 15.

⁵³ Można tu wspomnieć o wycieczce sokolów galicyjskich do Gdańska w dniach 24–27 VII 1895 r. Zob. Z. Pawluczuk, *Zarys dziejów Towarzystw Gimnastycznych...*, s. 10.

⁵⁴ Największe zloty – nazywane Zlotami Sokolstwa Polskiego – odbyły się: we Lwowie w dniach 5–6 VI 1892 r. (J. Snopko, *I Zlot Sokolstwa Polskiego w 1892 r. we Lwowie*, w: *Szkice z dziejów „Sokoła” w południowej i wschodniej Polsce*, red. A. Nowakowski, Wadowice 2002), w Krakowie 27–29 VI 1896 r. (Z. Pawluczuk, *Zarys dziejów Towarzystw Gimnastycznych...*, s. 12), we Lwowie 27–29 VI 1903 r. (*Pamiętnik IV. Zlotu Sokolstwa Polskiego we Lwowie w dniach 27–29. czerwca 1903*, Lwów 1904), w Krakowie 14–16 VII 1910 r. (*Pamiętnik V. Zlotu Sokolstwa Polskiego w Krakowie w dn. 14–16 lipca 1910*, Lwów 1911), w Warszawie w dniach 8–10 VII 1921 r. (A. Mirkiewicz, *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w II Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Rzeszów 2017, s. 309), w Poznaniu 29 VI–1 VII 1929 r. (*Wszeschtłowiński Zlot Sokolstwa*, „Wielkopolska Ilustracja” 1929, nr 39, s. 10), w Katowicach 26–29 VI 1937 r. (D. Małecki, *VIII Zlot Sokolstwa Polskiego jako wielka manifestacja polskości Śląska w 15. rocznicę przyłączenia Górnego Śląska do Polski (26–29 czerwca 1937)*, „Niepodległość i Pamięć” 2018, nr 4, s. 131–165).

⁵⁵ T. Powidzki, *op. cit.*, s. 29; T. Powidzki, C. Kłós, *op. cit.*, s. 28.

⁵⁶ Jako przykłady można wskazać: II zlot sokolów wielkopolskich z początku lipca 1893 r. (zob. M. Olejnik, *Sokolstwo na ziemiach polskich pod władzą niemiecką (1884–1914) – rozwój i główne kierunki działalności*, w: *Edukacja i wychowanie od XIX wieku do współczesności. Wybrane zagadnienia w kontekście badań historycznych i pedagogicznych*, red. P. Juško, Tarnów 2020, s. 72), zlot okręgu tarnowskiego w Tarnowie w końcówce czerwca 1908 r. (zob. M. Olejnik, *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Tarnowie...*, s. 119), zlot okręgu zagłębiowskiego w Sosnowcu 4–5 VI 1922 r., zlot okręgu tarnowskiego i jasielskiego 4 VI 1922 r. (zob. *Z życia dzielnic...*, s. 183), zlot sokolstwa lubelskiego w dniach 4–5 VI 1922 r. (*Pamiętnik zlotu Sokolów w Lublinie 4 i 5 czerwca 1922 r. Jednodniówka T-wa Gimn. „Sokół” gniazda Lublin, pod redakcją druha Augustyna Paszkowskiego*, Lublin 1922), zlot okręgu krakowskiego w Zakopanem 29 VI 1924 r. (zob. *Sprawozdanie Okręgu V-tego Jasielskiego*, PGS 1924, nr 9–10, s. 86), kolejny zlot okręgu krakowskiego w Skawinie 6 VI 1926 r. (zob. *Zlot I-go Okręgu Sokolego Dzielnicy Krakowskiej w Skawinie*, PGS 1926, nr 19, s. 217) czy zlot okręgu tarnowskiego w Mielcu 19–20 VI 1926 r. (zob. *Zlot Okręgu III-go w Mielcu*, PGS 1926, nr 12, s. 141).

⁵⁷ *Kalendarz Sokoli na rok 1937...*, s. 13.

rywalizację gimnastyczną, lekkoatletyczną oraz gry zespołowe⁵⁸. Pod względem działalności rozrywkowo-towarzyskiej czerwiec nie odbiegał zbytnio od miesiąca poprzedniego. Popularną imprezą w niektórych gniazdach były wówczas „wianki”, które polegały m.in. na puszczaniu wianków na wodę w noc świętojańską⁵⁹.

Pod względem organizacyjnym początkowo lipiec był okresem małej aktywności. W kalendarzach z początków drugiej dekady XX w. ograniczano się do zalecania kąpeli wodnych i korzystania ze słońca⁶⁰. W niektórych gniazdach organizowano wówczas „korpusy wakacyjne” będące formą półkolonii dla dzieci, które pod okiem druhów i druhen brały udział w gimnastyce, grach zespołowych, zabawach i wycieczkach⁶¹. Działalność patriotyczna w lipcu była najczęściej związana z rocznicą bitwy grunwaldzkiej⁶². Pod koniec lat 30. lipiec i sierpień także obfitowały w różne rodzaje zawodów i rozgrywek⁶³. W okresie letnim często ogłaszano program zawodów kościuszkowskich, aby dać czas sokołom i sokolicom na przygotowanie się do jesiennej rywalizacji⁶⁴.

Pewna nowość pojawiła się w kalendarzu sokolim ZSPwPN w 1914 r. – zalecano urządzać w lipcu wycieczki nocne⁶⁵. Należy przy tym podkreślić, że pod terminem „wycieczek” często skrywano rodzaj manewrów przygotowujących druhów na wypadek działań wojennych. W okresie międzywojennym intensyfikowano wówczas szkolenie wojskowe, prowadząc ćwiczenia polowe z marszami, w tym nocnymi, oraz strzelaniem w maskach gazowych⁶⁶. Podczas ćwiczeń wyłaniano kandydatów na letnie kursy przysposobienia wojskowego⁶⁷. Podczas takich kursów i obozów letnich prowadzono strzelanie konkursowe i egzaminy na kolejne stopnie PW⁶⁸.

⁵⁸ W dniu 5 VI 1932 r. w ramach „Dnia Sokoła” w Trzebinii zorganizowano szereg zawodów, w tym mecze siatkarskie i koszykarskie. Zob. *Dzielnica Krakowska. Trzebinia*, PGS 1932, nr 7–8, s. 153. 23 VI 1922 r., podczas związkowych zawodów lekkoatletycznych, wystąpiły cztery najlepsze żeńskie drużyny koszykarskie. Reprezentowały one Lwów, Kraków i Tarnów. Zob. Z. Pawluczuk, *Miejsce sokolic w polskiej lekkoatletyce kobiecej w latach 1919–1939*, w: *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 3, red. B. Woltmann, Gorzów Wielkopolski 1998, s. 26. W programie zlotu sokolstwa dzielnicy wielkopolskiej w dniach 29 VI–2 VII 1939 r. uwzględniono: zawody lekkoatletyczne, kajakowe, pływackie, zapasnicze, kolarskie oraz gry drużynowe. Zob. *Program Zlotu Sokolstwa Dzielnicy Wielkopolskiej*, „Pobudka Sokoła. Organ Dzielnicy Wielkopolskiej Sokoła” 1939, nr 7, s. 4–5.

⁵⁹ Były one m.in. regularnie urządzone przez Oddział Wioślarski „Sokoła” krakowskiego oraz gniazdo w Niepołomicach. Zob. H. Setner, A. Siwek, „Sokół” w *Niepołomicach (1902–1994)*, w: *Z kart historii polskiego „Sokoła”*..., s. 57.

⁶⁰ T. Powidzki, *op. cit.*, s. 33.

⁶¹ L. Dziama, *Gawęda Sokoła*, w: *Sprawozdanie jubileuszowe pięćdziesięcioletniego istnienia Towarzystwa Gimnastycznego Sokół I. w Tarnowie za rok 1933*, Tarnów 1934, s. 9.

⁶² W 1922 r. nawiązywano do niej podczas zlotu sokołów okręgu gdańskiego w Tczewie. Zob. Z. Pawluczuk, *Zarys dziejów Towarzystw Gimnastycznych*..., s. 43.

⁶³ *Kalendarz Sokoli na rok 1937*..., s. 15.

⁶⁴ C. Kłoś, *Kalendarz Sokoli 1911*..., s. 38; T. Powidzki, *op. cit.*, s. 37.

⁶⁵ T. Powidzki, C. Kłoś, *op. cit.*, s. 32.

⁶⁶ C. Kłoś, *Sokół polski 1926*..., s. 21.

⁶⁷ *Ibidem*, s. 17.

⁶⁸ *Ibidem*, s. 19.

Specyficzną formą działalności praktykowaną w niektórych okręgach sokolich były tzw. zloty doraźne. Były one czymś w rodzaju testu sprawności organizacyjnej. Zlot ogłaszano z wyprzedzeniem kilkudniowym, wyznaczając zadania poszczególnym gniazdom. Organizowano je przeważnie w sierpniu bądź wrześniu⁶⁹.

Zarówno przed wojną, jak i zwłaszcza w okresie międzywojennym czas letni wykorzystywano na organizację kilkutygodniowych kursów instruktorskich. Jako przykłady można wskazać „wakacyjny kurs grona nauczycielskiego” w Warszawie w dniach 20 VII – 1 IX 1906 r.⁷⁰ oraz kursy związkowe w międzywojniu: w Żywcu 4 VII – 6 VIII 1922 r.⁷¹, w Starym Sączu 7 VII – 17 VIII 1926 r.⁷², w Kozłowie 29 VII – 15 VIII 1927 r.⁷³ czy ponownie w Żywcu 14 – 29 VIII 1931 r.⁷⁴, w Warszawie 1 – 28 VIII 1932 r.⁷⁵ oraz dzielnicowe np. sokolic z dzielnicy wielkopolskiej w sierpniu 1937 r.⁷⁶

Miesiące letnie były intensywnie wykorzystywane do uprawiania sportów wodnych. Zachęcano do nauki pływania i kąpieli. Odbywały się wówczas zawody pływackie np. 11 VII 1922 r. w Krakowie⁷⁷ czy 15 VII 1934 r. w Zakopanem⁷⁸. Na lato przypadał szczyt aktywności sekcji wioślarskich i kajakowych⁷⁹. Organizowano wówczas regaty oraz różne formy turystyczno-rekreacyjne na wodzie. Do najpoważniejszych z nich zaliczyć należy kajakowe mistrzostwa ZTG „Sokół”⁸⁰.

We wrześniu kontynuowano przygotowania do zawodów kościuszkowskich, m.in. odbywano posiedzenia gron sędziowskich, przygotowywano sale i przyrządy⁸¹. Korzystając z przyjaznej na ogół aury, kontynuowano organizację imprez i zawodów sportowych, głównie w grach zespołowych i lekkoatletyce. Pod koniec września i na początku października rozpoczynano cykl zawodów i imprez

⁶⁹ Jako przykład można wspomnieć zlot okręgu zagłębiowskiego w Siewierzu z 25 VIII 1926 r. (zob. *Zlot doraźny II. Okręgu sokolego Dzielnicy Krakowskiej w Siewierzu*, WS 1926, nr 13, s. 122–123) czy inny tegoż okręgu w Grodźcu i Wojkowicach Komornych z 6 IX 1936 r. (zob. *Dzielnica Krakowska. Zlot Doraźny II Okręgu*, PGS 1936, nr 11, s. 316–317).

⁷⁰ S. Osada, *Sokolstwo Polskie. Jego dzieje, ideologia i posłannictwo. Naszkicowane w Sześciu Odczytach. Dla użytku Gniazd w Ameryce*, Pittsburgh 1929, s.22.

⁷¹ *Posiedzenia Przewodnictwa związku*, „Przegląd Sokoli” 1922, nr 9, s. 135; *Jeszcze o kursie związkowym*, „Przegląd Sokoli” 1922, nr 9, s. 139.

⁷² *Od Przewodnictwa Związku*, PGS 1926, nr 12, s. 133.

⁷³ Z. Pawluczuk, *Kobiety w ruchu sokolskim...*, s. 100.

⁷⁴ ANKoNS, Tow. Gimn. „Sokół” w St. Sączu, sygn. 188/30, Protokół Rady Dzielnicowej odbytej w dn. 4. Grudnia 1932 r., s. 8.

⁷⁵ *Męskie kursy związkowe w Warszawie*, PGS 1932, nr 9, s. 190–192.

⁷⁶ D. Stysło, *op. cit.*, s. 143–145.

⁷⁷ A. Mirkiewicz, *op. cit.*, s. 252.

⁷⁸ M. Baraniak „Kubów”, *Sport w Zakopanem w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, Gdynia 2015, s. 184–185.

⁷⁹ Często korzystały one z przepływających przez miasta rzek – Wisły w Krakowie, Wisłoki w Mielcu czy Raby w Myślenicach. Zob. W. Rozwadowski, „Sokół” *odrodzony*, Myślenice 2013, s. 37.

⁸⁰ Zawody takie odbyły się m.in. 12 VIII 1934 r. w Grudziądzu. Zob. *Zawody kajakowe o Mistrzostwo Związku Sokolstwa Polskiego*, PGS 1934, nr 8–9, s. 152.

⁸¹ C. Kłoś, *Kalendarz Sokoli 1911...*, s. 42; idem, *Kalendarz Sokoli 1912...*, s. 27; T. Powidzki, *op. cit.*, s. 41.

poświęconych patronowi sokolstwa polskiego – gen. Tadeuszowi Kościuszce⁸². Niekiedy organizowano je w ramach tzw. miesiąca kościuszkowskiego trwającego od połowy października do połowy listopada. Bardzo dużą rangę zawody te miały w Krakowie, gdzie były organizowane corocznie i stale zwiększano ich zakres⁸³. Często kulminacyjnym punktem tego cyklu aktywności były tzw. wieczorki kościuszkowskie łączące w sobie pokazy gimnastyczne z akademiami ku czci T. Kościuszki⁸⁴.

Poza symbolicznym kończeniem sezonu ćwiczeń na obiektach zewnętrznych i zawodami kościuszkowskimi, niezwykle ważną częścią aktywności sokolej w porze jesiennej były działania w ramach przysposobienia wojskowego⁸⁵. Brano udział w narodowych zawodach strzeleckich, propagandzie i świątach PW oraz różnego rodzaju zawodach łączących elementy sportowe i militarne⁸⁶. Wtedy również rozpoczynano szkolenie w ramach przysposobienia wojskowego, ucząc kandydatów musztry pojedynczej bez broni⁸⁷.

Nasilały się także wewnątrzsokole wysiłki na rzecz podniesienia wyszkolenia wojskowego druhow i druhen. Organizowano m.in. turnieje strzeleckie o różnej randze, od związkowych poprzez dzielnicowe⁸⁸ i okręgowe, aż po konkuren-

⁸² C. Kłóś, *Kalendarz Sokoli 1912...*, s. 29; T. Powidzki, *op. cit.*, s. 45. Między innymi 22 IX zorganizowano w Grodźcu bieg przelajowy o nagrodę Tadeusza Kościuszki (zob. F. Baran, *Sekcja lekkoatletyczna gniazda sokolego w Czeladzi*, w: *Jednodniówka Jubileuszowa Towarzystwa Gimnastycznego Sokół w Czeladzi. 1906–1936*, red. M. Pawelski i in., Będzin 1936, s. 31), 31 X 1926 r. w okręgu żywieckim zorganizowano Bieg Sztafetowy ku czci Tadeusza Kościuszki, w czasie którego 130 biegaczy sokolów pokonało trasę 127 km (zob. *Obchód kościuszkowski w Żywcu*, PGS 1926, nr 23, s. 271).

⁸³ Na przykład w 1927 r. w ramach trwających 10 dni zawodów wprowadzono marsz druhen na trasie Kraków – Wieliczka oraz marsz druhow z bronią do Skawiny i z powrotem. Zob. *Sprawozdanie z XXI dorocznych Zawodów Kościuszkowskich, które się odbyły w czasie od 14 do 23 października 1927 r. w Krakowie*, PGS 1927, nr 22, s. 262–263.

⁸⁴ Przykłady takich uroczystości możemy zlokalizować w bardzo wielu gniazdach, np. 23 X 1932 r. w Myślenicach (*Dzielnica Krakowska. Myślenice*, PGS 1932, nr 12, s. 254) czy 30 X 1932 r. w Zakopanem (*Dzielnica Krakowska. Zakopane*, PGS 1932, nr 12, s. 254).

⁸⁵ Działania takie podejmowano już przed I wojną światową. Jako przykład takiej aktywności można podać ćwiczenia polowe w okręgu berlińskim w październiku 1913 r., które obejmowały marsz, natarcie i działania obronne. Zob. J. Snopko, *Udział członków „Sokola” w zbrojnej walce o niepodległość Polski (1914–1919)*, „Niepodległość i Pamięć” 2008, nr 15/2 (28), s. 43.

⁸⁶ 28 IX 1924 r. aż pięć gniazd sokolich z Zagłębia wzięło udział w marszach typu wojskowego i sportowego w ramach zawodów urządzonych przez Powiatową Radę Przysposobienia Rezerw. W marszu wojskowym na 15 km sokoli pokonali zarówno żołnierzy z Będzina, „Strzelca”, jak i Towarzystwo „Świt”, zajmując pierwsze miejsce. W marszu sportowym uplasowali się na drugiej pozycji. Sokolstwo opuściło te zawody z największą liczbą trofeów (zob. *Dzielnica Krakowska. Z Okręgu 2-giego. Zawody*, PGS 1924, nr 11, s. 118). Zagłębiowscy sokoli powtórzyli ten sukces miesiąc później, wygrywając 12 października w Sosnowcu pięciobój wojskowo-sportowy. W jego skład wchodził marsz z uzbrojeniem na 3 km, w tym 1 km na przelaj, bieg przelajowy na 800 m, bieg na 100 m, rzut granatem oraz skok w dal. Zob. *Dzielnica Krakowska. Grodziec. Okręg 2-gi*, PGS 1924, nr 12, s. 155.

⁸⁷ C. Kłóś, *Sokół polski...*, s. 23.

⁸⁸ W dniach 15–16 X 1932 r. zorganizowano w Krakowie dzielnicowe zawody strzeleckie z udziałem 49 zawodników. Zob. G. Holoubek, *Z okręgu krakowskiego (korespondencja)*, PGS 1933, nr 1, s. 15.

cję wewnątrz gniazd. W ćwiczeniach PW wprowadzano musztrę z bronią⁸⁹. Pod względem działań patriotycznych listopad wiązał się z upamiętnieniem powstańców listopadowych, a w okresie międzywojennym również święta niepodległości⁹⁰.

Początek grudnia oznaczał ponowne skupienie się na pracach administracyjnych, ćwiczeniach wewnątrz sokołni, a poza nimi na uprawianiu zimowych konkurencji sportowych. Organizowano spotkania mikołajkowe i zabawy choinkowe dla najmłodszych, a w przypadku wyjątkowo mroźnych zim – pomoc dla najbiedniejszych i bezdomnych⁹¹. Organizacyjnie skupiano się na rozliczeniu mijającego roku i przygotowaniu się do walnych zgromadzeń. Roczny cykl działalności rozpoczynał się na nowo.

Podsumowując, należy stwierdzić, że organizacja sokoła jako całość, a także poszczególne jej struktury działały według pewnego, ogólnego schematu rocznej aktywności. W dziedzinie wychowania fizycznego był on mocno związany z porami roku. To one oraz powiązana z nimi pogoda wpływały na dobór preferowanych dyscyplin sportowych czy wybór terminów zawodów. Zdecydowanie przedkładano ćwiczenia na wolnym powietrzu nad te uprawiane w salach, stąd też wraz ze wzrostem temperatur starano się przenosić aktywność członków na zewnątrz. Te same powody determinowały planowanie zlotów, będących największymi przedsięwzięciami organizacyjnymi „Sokoła”. Pogoda wpływała na frekwencję zarówno uczestników zlotów, jak i publiczności, co mogło oznaczać propagandowy i finansowy sukces lub fiasko.

Pod względem aktywności kulturalnej, towarzyskiej i patriotycznej rytm wyznaczały święta religijne, ludowe i narodowe. Stąd wymienione już wcześniej mikołajki, gwiazdki, sylwestry, opłatki, śledziki, święcone, majówki, sobótki, wianki itp. Absolutnie wyjątkowe było pielęgnowanie pamięci o Tadeuszu Kościuszcze, uznawanym za patrona ruchu, a którego święto w „Sokole” przypadało na połowę października.

Kolejnym, często niedostrzeganym czynnikiem wpływającym na roczny cykl działalności „Sokoła” była dostępność urlopów. Organizacja kursów, zwłaszcza kilkutygodniowych czy obozów przysposobienia wojskowego wymagała zarówno od prelegentów i instruktorów, jak i samych uczestników otrzymania urlopu. Te zaś najłatwiej było dostać w okresie wakacji letnich, a także w okolicach świąt Bożego Narodzenia w zimie i Zmartwychwstania Pańskiego na wiosnę. W lecie organizowano najdłuższe kursy – związkowe. Krótsze, dzielnicowe i okręgowe

⁸⁹ C. Kłóś, *Sokół polski...*, s. 25.

⁹⁰ Zdarzało się, że okazje te łączono, czego przykładem jest zbiorczy obchód w ramach tzw. uroczystości listopadowej w gnieździe „Lwów II” 20 XI 1932 r. Zob. *Dzielnica Małopolska. Lwów*, PGS 1932, nr 12, s. 254–255.

⁹¹ *Barwy życia społeczności lokalnej. Pół wieku pod sztandarem Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Ropczycach*, red. W. Tabasz, Ropczyce 2004, s. 52; A. Nowakowski, *„Sokół” w Wadowicach...*, s. 67.

organizowano najczęściej wiosną, a w zimie koncentrowano się na kursach narciarskich wymagających odpowiedniej pokrywy śnieżnej.

Warto jeszcze wspomnieć o wewnętrznym rytmie, który można nazwać administracyjno-organizacyjnym. Był on wyznaczany przez zebrania i zjazdy, odbywane najczęściej w określonej kolejności, wymuszonej przez hierarchiczność struktur sokolich. Zebrania sprawozdawcze przeprowadzano po zakończeniu starego roku, po czym należało zaplanować działania w roku bieżącym. Zaczynały je gniazda, a następnie okręgi, dzielnice i Związek. Ustalenia władz związkowych były komunikowane członkom za pośrednictwem prasy organizacyjnej, a ich wprowadzanie w życie przedmiotem końcoworocznych rozliczeń.

Na koniec należy więc zaznaczyć, że w zasadzie każda z głównych dziedzin ktywności Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” da się ująć w pewien cykl działań w ciągu roku. Wszystkie z nich, łącząc się i przenikając, tworzyły razem roczny rytm życia sokolstwa, wspólny dla setek gniazd rozsianych na ziemiach polskich, których sokolnie do dziś możemy spotkać w wielu miastach i miasteczkach na południu kraju.

Bibliografia

Źródła archiwalne:

- Archiwum Narodowe w Krakowie. Centrala w Krakowie:
 Urząd Wojewódzki Krakowski 1921–1939
 Sprawozdania sytuacyjne miesięczne starosty tarnowskiego 1923, 1933, 1928–1929, sygn. 29/206/0/2.4/624
 Sprawozdania sytuacyjne – tygodniowe i miesięczne starosty brzeskiego 1928–1929, sygn. 692
 Sprawozdania tygodniowe starostów 1928–1929, sygn. 696
- Archiwum Narodowe w Krakowie. Oddział w Nowym Sączu:
 Tow. Gimn. „Sokół” w St. Sączu, sygn. 188/30

Źródła drukowane:

- Jednodniówka Jubileuszowa Towarzystwa Gimnastycznego Sokół w Czeladzi. 1906–1936*, red. M. Pawelski, Z. Mazur, J. Wieczorek, Z. Czarnomski, Będzin 1936.
Kalendarz Sokoli na rok 1937. Krótki informator i notatnik dla Sokolstwa Dzielnic Śląskiej, Katowice 1936.
 C. Kłoś, *Kalendarz Sokoli 1911*, Oberhausen 1910.
 C. Kłoś, *Kalendarz Sokoli 1912*, Oberhausen 1911.
 C. Kłoś, *Sokół polski 1926*, Warszawa 1925.
 S. Osada, *Sokolstwo Polskie. Jego dzieje, ideologia i posłannictwo. Naszkicowane w Sześciu Odczytach. Dla użytku Gniazd w Ameryce*, Pittsburgh 1929.
Pamiętnik IV. Zlotu Sokolstwa Polskiego we Lwowie w dniach 27–29. czerwca 1903, Lwów 1904.
Pamiętnik V. Zlotu Sokolstwa Polskiego w Krakowie w dn. 14–16 lipca 1910, Lwów 1911.
Pamiętnik zlotu Sokolów w Lublinie 4 i 5 czerwca 1922 r. Jednodniówka T-wa Gimn. „Sokół” gniazda Lublin, pod redakcją druha Augustyna Paszkowskiego, Lublin 1922.
 T. Powidzki, *Kalendarz Sokoli 1913*, Oberhausen 1912.
 T. Powidzki, C. Kłoś, *Kalendarz Sokoli 1914*, Poznań 1913.
Sprawozdanie jubileuszowe pięćdziesięcioletniego istnienia Towarzystwa Gimnastycznego Sokół I. w Tarnowie za rok 1933, Tarnów 1934.
 M. Wolańczyk, *Macierz Sokola w 60-letnim rozwoju (1867–1927)*, Lwów 1927.

Wspomnienia:

- E. Kubalski, *Z przeżyć i wspomnień sokolich*, Kraków 1997.
 A. Siwek, *Wspomnienia z życia „Sokola” w Niepołomicach w latach międzywojennych (do września 1939 r.)*, w: *Z kart historii polskiego „Sokola”. Materiały posesyjne z I Zlotu Odrodzonego Sokolstwa Polskiego (Kraków, 28 VIII – 3 IX 1994 r.)*, red. A. Łopata, Kraków 1995, s. 63–66.

Prasa:

- „Pobudka Sokola. Organ Dzielnic Wielkopolskiej Sokola” 1939.
 „Przegląd Sokoli” 1921, 1922, 1924.
 „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” 1923, 1924, 1926–1928, 1932, 1934–1936, 1938, 1939.
 „Wiadomości Sokole III Okręgu Dzielnic Krakowskiej” 1926.
 „Wielkopolska Ilustracja” 1929.

Opracowania:

- M. Baraniak „Kubów”, *Sport w Zakopanem w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, Gdynia 2015.

- Barwy życia społeczności lokalnej. Pół wieku pod sztandarem Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Ropczycach*, red. W. Tabasz, Ropczyce 2004.
- M. Łukaszek, *Działalność pierwszego na ziemiach polskich gniazda Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” we Lwowie w latach 1867–1914*, w: *100-lecie V Ogólnopolskiego Zlotu Sokolów w Krakowie – Zlotu Grunwaldzkiego – 100-lecie odsłonięcia pomnika Grunwaldzkiego w Krakowie 1910–2010*, red. A. Łopata, Kraków 2010, s. 41–54.
- D. Małecki, *VIII Zlot Sokolstwa Polskiego jako wielka manifestacja polskości Śląska w 15. rocznicę przyłączenia Górnego Śląska do Polski (26-29 czerwca 1937)*, „*Niepodległość i Pamięć*” 2018, nr 4, s. 131–165.
- M. Mantyka, *100 lat Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Zakopanem*, Zakopane 1995.
- P. Matejko, *Polskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”. Gniazda: Jordanów, Sucha, Maków. Zarys historii i działalności*, Sucha Beskidzka 2001.
- A. Mirkiewicz, *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w II Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Rzeszów 2017.
- A. Nowakowski, „*Sokół*” w *Wadowicach w latach 1918–1949 (zarys dziejów)*, Wadowice 2009.
- A. Nowakowski, *Tradycje ruchu sokolskiego w Kalwarii Zebrzydowskiej w latach 1898–1964 na tle dziejów miasta. W 115. rocznicę założenia gniazda „Sokoła” (1898–2013)*, Rzeszów 2013.
- A. Nowakowski, *Wadowicki „Sokół” wczoraj i dziś. Na studziesięciolecie wadowickiej sokolni (1889–1999)*, Częstochowa 1998.
- A. Nowakowski, *Zarys dziejów gniazda „Sokoła” w Limanowej*, w: *Krajowy Zlot Sokolstwa Polskiego. 110 lat Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Zakopanem*, red. A. Łopata, Kraków 2004, s. 89–98.
- A. Nowakowski, *Zarys dziejów Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Kętach w latach 1901–1947*, Wadowice 2003.
- M. Olejnik, *Sokolstwo na ziemiach polskich pod władzą niemiecką (1884–1914) – rozwój i główne kierunki działalności*, w: *Edukacja i wychowanie od XIX wieku do współczesności. Wybrane zagadnienia w kontekście badań historycznych i pedagogicznych*, red. P. Juško, Tarnów 2020, s. 67–83.
- M. Olejnik, *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Tarnowie i gniazda okręgu tarnowskiego do 1919 roku*, „*Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*” 2020, z. 1, s. 111–136.
- Z. Pawluczuk, *Kobiety w ruchu sokolskim*, w: *Z dziejów Towarzystw Gimnastycznych „Sokół”*, red. Z. Pawluczuk, Gdańsk 1996, s. 91–117.
- Z. Pawluczuk, *Miejsce sokolic w polskiej lekkoatletyce kobiecej w latach 1919–1939*, w: *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 3, red. B. Woltmann, Gorzów Wielkopolski 1998, s. 25–33.
- Z. Pawluczuk, *Polskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” – prekursor turystyki masowej i usportowionej*, w: *Wkład Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w rozwój kultury fizycznej na ziemiach polskich. W 120-lecie powstania Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Rzeszowie (1886–2007)*, red. S. Zaborniak, M. Obodyński, Rzeszów 2008, s. 153–165.
- Z. Pawluczuk, *Zarys dziejów Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Gdańsku, na Kaszubach i Kociewiu w latach 1894–1939*, Gdańsk 1995.
- M. Raińska, *Sokolnia sądecka. 105 lat w służbie miasta, regionu, ojczyzny*, Nowy Sącz 1998.
- W. Rozwadowski, „*Sokół*” *odrodzony*, Myślenice 2013.
- H. Setner, A. Siwek, „*Sokół*” w *Niepołomicach (1902–1994)*, w: *Z kart historii polskiego „Sokoła”. Materiały posesyjne z I Zlotu Odrodzonego Sokolstwa Polskiego (Kraków, 28 VIII – 3 IX 1994 r.)*, red. A. Łopata, Kraków 1995, s. 56–62.

- J. Snopko, *Polskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Galicji 1867–1914*, Białystok 1997.
- J. Snopko, *Udział członków „Sokoła” w zbrojnej walce o niepodległość Polski (1914–1919)*, „Niepodległość i Pamięć” 2008, nr 15/2 (28), s. 39–52.
- M. Stolarczyk, L. Lechowicz, *125 lat Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Brzesku 1892–2017*, Brzesko 2017.
- D. Stysło, T.G. „Sokół” w Żywcu w latach 1918–1939, „Akademia Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie. Zeszyty Naukowe” 2004, nr 89, s. 138–146.
- S. Szuro, TG „Sokół” w Małopolsce. Zarys dziejów, Kraków 1999.
- B. Tuszyński, *Prasa Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w trzech zaborach*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1985, t. 24, nr 4, s. 27–48.
- A. Wiecheć, *Narciarstwo sokole na Żywiecczyźnie i w Beskidzie Śląskim do 1939 r. – zarys problemu*, „Przeszłość polskiej kultury fizycznej. Zeszyty Naukowe AWF im. Bronisława Czecha w Krakowie” 2004, nr 89, s. 311–320.
- A. Wiecheć, *Oddział Narciarski Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w latach 1928–1939 w Nowym Sączu*, w: *100-lecie V Ogólnopolskiego Zlotu Sokolów w Krakowie – Zlotu Grunwaldzkiego – 100-lecie odsłonięcia pomnika Grunwaldzkiego w Krakowie 1910–2010*, red. A. Łopata, Kraków 2010, s. 151–162.